Professori Karl-Erik Michelsen (LUT-yliopisto)

Lausunto Talousvaliokunnalle

5.10.2021

Suomen itsenäisyyden juhlavuoden rahaston vuosikertomus 2020

Yleistä:

Sitra toteuttaa strategiansa mukaisesti tulevaisuuden ennakointia, tekee kokeiluja yksin ja yhteistyössä eri toimijoiden kanssa sekä kouluttaa yhteiskunnallisia vaikuttajia edistämään ja kestämään ympäristössä tapahtuvia muutoksia. Sitra ei halua leimautua perinteiseksi think-tank-instituutioksi, vaan roolittaa itsensä vapaaksi yhteiskunnalliseksi toimijaksi, joka investoi käytännön kokeiluihin ja pilotteihin sekä tulevaisuustyöhön.

Sitran vision mukaan, ”Suomi menestyy rakentamalla reilua, kestävää ja innostavaa tulevaisuutta, jossa ihmiset voivat hyvin maapallon kantokyvyn rajoissa”. Vision toteuttamiseksi Sitra keskittyy kolmeen teemaan. 1. Ratkaisujen löytäminen ekologiseen kestävyyskriisiin, 2. Reilun datatalouden edistäminen, 3. Demokratian ja osallisuuden vahvistaminen.

Sitran vuosi 2020 kului, kuten kaikkien muidenkin julkisten ja yksityisten instituutioiden, korona-pandemian kourissa. Vaikka Sitra on julistautunut tulevaisuuden tutkijaksi ja ymmärtäjäksi, globaali pandemia tuli sitralaisille yllätyksenä. Vuoden 2020 toimenpiteet ovat siten olleet pääosiltaan reaktiivisia, joilla on torjuttu ja helpotettu pandemian vaikutuksia. Sitran puolustukseksi voidaan kuitenkin todeta, ettei se ole poikennut yleisestä linjasta. Mustan joutsenen tuloa on veikkailtu ja pandemian mahdollisuus on sisältynyt skenaarioihin, mutta korona-viruksen leviäminen Kiinasta oli kuitenkin niin nopeaa, ettei yksikään tulevaisuusinstituutio pystynyt ennakoimaan ja varautumaan pandemian todellisuuteen.

Pandemia kuitenkin sekoitti Sitran pitemmän aikavälin toimintaa tuomalla agendalle nopeasti ratkaistavia ajankohtaisia kysymyksiä. Vaikka Sitra edelleen piti esillä strategiansa mukaista ekologista kestävyyskriisiä, se ryhtyi etsimään kestävän elvytyksen työkaluja ja pohtimaan pitkän aikavälin vaikutuksia globaaleihin megatrendeihin. Sen lisäksi nopeavaikutteisena hankkeena Sitra rahoitti ja osallistui itse digitaalisten työkalujen kehittämiseen, joilla helpotettiin koronajäljitystä. On vaikea sanoa, kuinka paljon nämä ja eräät muut pandemian vaikutusten torjuntaan räätälöidyt hankkeet ohjasivat Sitraa ulos strategian mukaisista hankkeista. Pandemian aiheuttama kriisi ja sen vakavuus antavat kuitenkin perusteet varojen käyttämiseen akuutin kriisin ratkaisemiseen. Kokonaisarvioina Pandemian ajasta voidaan kuitenkin todeta, ettei Sitralla ole valmiiksi rakennettuja valmiuksia vastata nopeisiin globaaleihin kriiseihin, vaan rahasto toimii pitemmällä aikajänteellä ja sen toiminnan vaikutukset yhteiskuntaan ovat välillisiä.

Tässä lausunnossa arvioin aluksi Sitran vuoden 2020 toimintaa yleisesti ja sen jälkeen keskityn tärkeimpiin toimintoihin. Pohdintani kohdistuu pääasiassa toimintojen sisältöihin, niiden vaikuttavuuteen ja lisäarvoon. Lausunnossani pienemmän osan saa Sitran tilinpäätös ja määrärahojen allokointi.

Sitran toimintojen arviointi vuosi 2020

Sitran uuden strategian mukaan rahasto jatkaa kokeilu- ja pilotointi-toimintaa. Tätä Sitra tekee yhteistyössä yritysten ja kolmannen sektorin toimijoiden kanssa. Sen lisäksi Sitra pyrkii olemaan suunnannäyttäjä ja herättämään yhteiskunnallista keskustelua erityisesti kestävään kasvuun, kiertotalouteen, luonnon monimuotoisuuteen ja fossiilittomaan tulevaisuuteen liittyvistä teemoista.

Edellisiltä vuosilta periytyvät megatrendit, reilun data-talouden rakentaminen sekä demokratian ja yhteiskunnallisen osallistumisen teemat. Sitra katsoo näitä laajoja teemoja useista eri näkökulmista, mutta erityinen painopiste on talous, jossa pohditaan talouskasvun mahdollisuuksia tilanteessa, jossa luonnonvarojen liikakäyttö on saatu hallintaan ja talous kytketty irti luontoa ja luonnon monimuotoisuutta tuhoavista prosesseista. Talouskasvun turvaaminen on tärkeää hyvinvointiyhteiskunnan toiminnan varmistamiseksi.

Sitran ehkä luetuin ja arvostetuin tuotos on Megatrendit, joilla rahasto paaluttaa itselleen vankan aseman suomalaisessa yhteiskunnassa. Korona-pandemia haastoi megatrendit ja Sitra entrasi ennusteita vuoden aikana uuteen uskoon. Sen lisäksi keväällä 2021 on tulossa tutkimustietoa ja alueellista dataa suomalaisten tulevaisuusasenteista Tulevaisuusbarometrin muodossa. Reilun datan projektiin luotiin IHAN- yritysohjelma, jolla helpotettiin yritysten datapohjaista liiketoimintaa. Sitran ohjelmiin osallistuneet esimerkkiyritykset tarjonneet malleja, miten reilua datankäyttöä voidaan hyödyntää liiketoimintojen kehittämisessä. Tuotteistettu yritysohjelma on jatkossa kaikkien pk-yritysten ulottuvilla.

Sitra on tukenut sosiaalisesti ja taloudellisesti oikeudenmukaista siirtymää kohti hiilineutraalisuustavoitetta useilla sektoreilla. Yksi suurista hankkeista oli rakentavan keskustelun luominen turvealan muutosten kanssa painiskeleville yrityksille ja yhteisöille. Yhteenveto keskustelusta tuotettiin työ- ja elinkeinoministeriön turvetyöryhmän työn tueksi. Samaa tietopakettia voidaan hyödyntää myös esimerkiksi EU:n oikeudenmukaisen siirtymän rahaston (JTF) varojen käytön suunnittelun yhteydessä.

Sitra on myös jatkunut perinteistä toimintatapaansa eli PK-yritysten tukeminen tapahtui usealla eri tavalla. Pääomarahastosijoituksia jatkettiin, minkä lisäksi yrityksille tarjottiin koulutusta, kokeiluja ja tukea kiertotalouden vauhdittamiseksi. Sitra osallistui myös kestävästä elvytyksestä käytävään keskusteluun.

Yhteiskunnallista vaikuttamista ja osallistumista yhteiskunnalliseen toimintaan Sitra vauhditti uuden strategian mukaisesti. Rahasto pyrki edistämään tulevaisuustietoa ja -ajattelua sekä kasvattamaan yhteiskunnan kykyä muuttua ja toimia yhdessä, katsoen pidemmälle tulevaan. Kokeilu- ja pilotointitoiminta on tuonut Sitran lähelle suomalaista yhteiskuntaa ja auttanut ratkaisemaan pandemian synnyttämiä akuutteja ongelmia. Viruksen jäljittämisteknologiaa on kehitetty sairaanhoitopiirien kanssa autenttisessa sairaalaympäristössä ja kunnille on tarjottu robottipuheluja, joilla varmistetaan avun saanti myös harvaanasutuilla seuduilla. Nuorille tarjottiin puolestaan kesätyökokeilua, jossa sovellettiin kiertotaloutta.

Sitra Lab on jatkanut tulevaisuusuus-työpajojen toimintaa eli kokeiluja, joilla muutosta voidaan tehdä konkreettisesti. Sitra Lab kouluttaa yritysjohtajia ja tekee monialaista yhteiskunnallista vaikuttavuutta siirtämällä opitut asiat matalan kynnyksen yli käytäntöön ja arkeen. Sitra Lab on esimerkiksi etsinyt ratkaisuja siihen, kuinka urbaanin ympäristön hyvinvointia voidaan lisätä tuomalla luontoratkaisuja kaupunkiolosuhteisiin. Demokratiakokeilut kohdistettiin syrjäytymisvaarassa oleviin väestöryhmiin.

Sitran toiminta kuvastaa hyvin ajassa käytäviä keskusteluja ja yhteiskunnallisia paineita. Siirtymä hiilivapaaseen talouteen ja yhteiskuntaan vaikuttaa poliittiseen päätöksentekoon, ohjaa yritystoimintaa ja muokkaa kansalaisten asenteita ja mielipiteitä. Sitra on syvällä tässä keskustelussa, mutta onko Sitralla resursseja ja mahdollisuuksia tuoda merkittävää uutta näihin teemoihin. Kyse on monimutkaisesta muutosprosessista, jonka tietopohja on vielä luvattoman heikko. Vaikka tieteellistä tutkimusta ja teknologista osaamista siirtyy nopeasti vihreän siirtymän mukana uusille aloille, samalla uusia kysymyksiä ja ongelmia nousee eteen. Voidaan oikeutetusti kysyä, miten Sitra on määrittänyt oman roolinsa tässä muutosprosessissa? Perinteisesti Sitra on hyödyntänyt edelläkävijän roolia, mutta

vihreässä siirtymässä, hiilineutraalisuudessa ja kiertotaloudessa aikaikkuna edelläkävijälle on jo sulkeutunut. Olisiko Sitran siten aika katsoa jo eteenpäin ja siirtää toiminnan painopistettä seuraaviin suuriin muutoksiin?

Sitra on myös omaksunut vahvasti roolin ”reilun pelin” toimijana. Tämä strateginen valinta kuvastaa pienen maan tavoitetta päästä osallistumaan avoimen tieteen ja data-talouden markkinoihin. Kilpailu datan hyödyntämisestä on kuitenkin globaalista kovaa, eikä ole todennäköistä, että datan käyttöön saataisiin kansallisesti eikä ylikansallisesti reilun pelin sääntöjä. Tietomassat ovat liian arvokkaita, jotta niitä voitaisiin käyttää commons-tyyppisesti yleiseen hyvään. Ehkä Sitran olisi tässäkin teemassa pohdittava tulevaa ja siirrettävä resursseja uusiin haasteisiin.

Demokratiavajeen korjaaminen on äärimmäisen tärkeä, mutta jälleen globaalisti haastava teema. Yhdysvaltojen presidentti Joe Biden pyrkii palauttamaan demokratiauskon, mutta yritykset näyttävät olevan vastatuulessa. Kiina ja Venäjä tuskin lähtevät mukaan demokratiakilpailuun ja demokratiavajausta on näkyvissä myös Euroopassa. Sitran hanke on tärkeä, mutta jälleen kerran sen yhteiskunnallinen vaikuttavuus olisi suhteutettava teemasta käytävään kansainväliseen keskusteluun.

Sitra on parhaimmillaan magatrendien laatimisessa sekä kokeilu- ja pilotointihankkeissa. Ne tuovat nopeaa ja välitöntä hyötyä yrityksille, kunnille, kaupungeille ja yhteisöille. Toivoa sopii, että Sitra jatkaa ja entisestään kehittää näitä toimintoja.

Sitran vuosikertomusta lukiessa herää kysymys toimintojen synergiasta. Nyt keskeiset toiminnot ovat itsessään arvokkaita ja monialaisia. Niiden välille on kuitenkin haastava rakentaa siltoja, joilla Sitra voisi lisätä omaa tieto- ja osaamispääomaansa. Toisaalta Sitra joutuu nyt omilla osa-alueillaan kilpailemaan yliopistojen, tutkimuslaitosten ja korkeakoulujen kanssa. Onko rahasto oikeassa paikassa ja miten toimintaa pitäisi kehittää, jotta Sitran yhteiskunnallinen vaikuttavuus voisi olla vieläkin suurempaa.

Sitran talous:

Sitra rahoittaa toimintaansa sijoituksista saaduilla tuotoilla. Rahaston markkina-arvo oli vuoden 2020 lopussa 976 miljoonaa euroa. Sijoitusten tuotot olivat varsin korkeat ja vuoden aikana sijoitusten arvo nousi lähes 11,0. Sijoitusten viiden vuoden keskituotto on ollut keskimääräistä parempi eli noin 7,4 prosenttia.

Sitran varallisuudesta on käyty paljon keskustelua ja poliittiset tahot ovat pyrkineet kotiuttamaan ainakin osan Sitran pääomista ja niiden tuotoista. Sopimuksen mukaan Sitra siirsi valtio-konttorille ensimmäinen erän kolmen vuoden rahoituspaketista eli yhteensä 100 miljoonaa euroa. Se käytetään yliopistojen pääomittamiseen eli tavallaan Sitra rahoittaa kilpailijoita, jotka toimivat lähes samoilla aloilla kuin rahasto. Tämä on kummallisuus, johon poliittiset päättäjät voisivat kiinnittää enemmän huomiota.

Sitran on jo joutunut sopeuttamaan toimintaansa ja pitemmällä aikavälillä sopeutumistoimenpiteitä tulee lisää.

Lappeenranta 5.10.2021

Karl-Erik Michelsen